

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα μεσογειακό λιμάνι δύο αιώνων.....	18
---------------------------------------	----

1 | ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΟΛΗ ΣΕ ΕΝΑΝ ΑΡΧΑΙΟ ΕΡΕΠΙΩΝΑ

ΤΟ ΝΕΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΠΟΛΕΩΝ	23
Η γεωγραφία του τόπου	23
Η ιδέα της χωροθέτησης.....	24
Η προϊστορία.....	26
Η μονή Αγίου Σπυρίδωνος	34
Το τελωνείο και η αποθήκη.....	36
Τα παλιά τοπωνύμια	38
Ο πρώτος αστικός πυρήνας	39
ΤΟ ΑΤΤΙΚΟ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΔΙΠΟΛΟ – ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΙΑΣ	40
Αποικία σε έναν έρημο τόπο	41
Η χιακή συνοικία.....	44
Η υδραϊκή συνοικία.....	45
Η συνοικία των παροίκων	46
Ο πρώτος πληθυσμός	46
Το πολεοδομικό σχέδιο και η τελική εφαρμογή του	49
Η λογική του σχεδίου	51
Ακολουθώντας τις χαράξεις του αρχαίου ιπποδάμειου σχεδίου	54
Μια άστοχη μνημειώδης χάραξη εννέα χιλιομέτρων από το άστυ στο επίγειο	55
Η αστική και η βιομηχανική ζώνη.....	59
Η μακρόσυρτη επέκταση της υδραϊκής συνοικίας.....	67

2 | Η ΑΣΤΙΚΗ ΩΡΙΜΑΝΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΝ –	
ΜΠΡΟΣΤΑ ΚΑΙ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΛΗ ΤΟΥ ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ	71
Ένας ανάμεικτος πληθυσμός ομογενοποιείται.....	71
Η διάχυση του πρώτου οικιστικού πυρήνα	74
Τα πρώτα αστικά σύμβολα	80
Τρεις και ένας ναός	81
Οι λεπτομέρειες, ή κτίζοντας και γκρεμίζοντας εκκλησίες.....	82
Συνοικίες, εκκλησίες και ενορίες	84
Ο δημόσιος χώρος και οι πλατείες	86
Δημόσια κτίρια και αστικά μέγαρα	91
Δημαρχείο και χρηματιστήριο.....	91
Αγορές	94
Ταχυδρομείο και πυροσβεσείο	96
Στρατιωτική Σχολή και Σχολή Ναυτικών Δοκίμων.....	97
Από τα Θερινά Ανάκτορα στο Παλατάκι	98
Οι επιτάξεις της αγγλογαλλικής κατοχής	100
Τα πρώτα σχολεία και τα «Σχολεία του '30»	100
Νοσοκομεία, γηροκομεία και ορφανοτροφεία	104
Θέατρα	108
Ένα θέατρο για την άρχουσα τάξη.....	110
Οι κινηματογράφοι των αρχών του 20ού αιώνα και του Μεσοπολέμου	114
ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΤΩΝ ΑΣΤΩΝ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ	
ΤΟΥ ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ	116
Τα πρώτα αρχοντικά.....	116
Η «Αποικία Τσίλλερ» και οι επαύλεις της Καστέλλας.....	121
Η λουτρόπολη του Νέου Φαλήρου	130
Ναυτικοί όμιλοι δίπλα στη θάλασσα	137
Λαϊκοί και κοσμοπολίτες γύρω από το λιμάνι.	
Ξενοδοχεία, καφενεία και ταβέρνες.....	139
Πορνεία στα Βούρλα και στην Τρούμπα	142
ΤΑ ΔΙΚΤΥΑ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ, ΟΙ ΑΠΟΣΤΡΑΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΟΔΟΠΟΙΑ.....	144

ΝΕΑ ΠΟΛΥΩΡΟΦΑ ΜΕΓΑΡΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ.....	148
ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ.....	151
Η ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΦΤΩΧΩΝ ΣΤΑ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΔΥΤΙΚΑ.....	153
Οι «κήποι» ή τα «περιβόλια»	153
Καμίνια.....	154
Άγιος Ιωάννης Ρέντης	155
Δραπετσώνα	155
Κερατσίνι	159
Κοκκινάδα ή Κοκκινιά.....	160
Κουτσικάρι ή Παχύ ή Κορυδαλλός.....	160
Πέραμα	161
Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ	163

3 | ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ

ΤΟ ΝΕΟ ΕΠΙΝΕΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΟΣ	170
Τα λιμενικά κτίρια.....	175
Οι λιμενικές υποδομές της πρώτης περιόδου.....	179
Τα πλοία και τα ταξίδια.....	181
Φάροι, φανάρια και σηματοροί	185
ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΣΤΟ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΛΙΜΑΝΙ.....	188
Οι σιδηροδρομικές συνδέσεις	189
Η σιδηροδρομική γραμμή Αθήνα-Πειραιάς.....	190
Ο «ηλεκτρικός» και η επέκταση έως την πλατεία Ομονοίας.....	193
Ένας μητροπολιτικού τύπου σταθμός στο λιμάνι	193
Ο Σταθμός Πελοποννήσου και η σιδηροδρομική γραμμή προς τον νότο.....	195
Ο Σταθμός Λαρίσης και η σιδηροδρομική γραμμή προς τον βορρά.....	196
Τα δύο εργοστάσια των σιδηροδρόμων στη Λεύκα	197
Το αμαξοστάσιο στον Ρέντη.....	198
Το δίκτυο των τροχιοδρόμων	199
Το τραμ του Περάματος	201
Η ΑΝΑΔΙΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΛΙΜΑΝΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟ	202
Οι μόνιμες κτιστές ναυπηγικές δεξαμενές	203

Η εξέλιξη της ζώνης των λιμενικών αποθηκών κατά τον ύστερο 19ο αιώνα.....	205
Η μετεγκατάσταση ενός ναυπηγείου στα δυτικά	207
Το «Προγραμματικό Σχέδιο» του 1923.....	208
Το Σιλό Σιτηρών.....	213
Ο νέος Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς και η Ελευθέρα Ζώνη	215
Το τρίπτυχο πόλη-λιμάνι-βιομηχανία	216

4 | Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΣ ΠΥΡΗΝΑΣ.....	230
Το μεταξουργείο Λουκά Ράλλη	232
Μανεστροποιεία, υαλουργεία, αμαξοποιεία, σαπωνοποιεία και άλλα.....	233
Τα κεραμεία στα Καμίνια.....	234
Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΖΩΝΗΣ ΣΤΑ ΒΟΡΕΙΑ	235
Οι ατμόμυλοι.....	236
Ατμόμυλος Παναγιώτη Καπράνου.....	238
Η γειτονιά των ατμόμυλων ανάμεσα στο λιμάνι και τα Περιβόλια.....	238
ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΑ, ΝΑΥΠΗΓΕΙΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΜΕΤΑΛΛΟΥ.....	240
Μηχανοποιείο και ναυπηγείο Γεωργίου Βασιλειάδη.....	243
Μηχανουργείο «Η Εργάνη Αθηνά».....	248
Μηχανουργείο και ναυπηγείο «Ο Ήφαιστος».....	250
ΚΛΩΣΤΟΥΨΑΝΤΟΥΡΓΕΙΑ	251
Μέγα Εργοστάσιον Αφών Ρετσίνα.....	255
ΠΟΤΟΠΟΙΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙΝΟΠΝΕΥΜΑΤΟΠΟΙΕΙΑ.....	259
Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΓΚΑΖΙ-ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ.....	264
ΔΥΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΣΤΙΣ ΑΚΡΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ	266
Ατμοηλεκτρικός Σταθμός Νέου Φαλήρου	266
Ατμοηλεκτρικός Σταθμός Αγίου Γεωργίου	268
Η ΟΔΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	270
Η βιομηχανία ακολουθεί την οδό Πειραιώς.....	272
Οινοπνευματοποιεία από την οδό Μακράς Στοάς στην οδό Πειραιώς	273
Η δεύτερη γενιά εργοστασίων: χημικές βιομηχανίες, τρόφιμα, καπνός	275

Η γέφυρα του Κηφισού και η συνέχεια του δρόμου	278
Τα κτίρια της βιομηχανικής-βιοτεχνικής εκπαίδευσης	279
Η ΟΔΟΣ ΘΗΒΩΝ.....	280
Νηματοουργείο Λυγινού και Πειραϊκή-Πατραϊκή	282
Κεραμοποιεία Δηλαβέρη Λεύκας και Νέας Κοκκινιάς.....	283
Βιομηχανία Βερνικιών και Χρωμάτων	285
Από τη Λεύκα ως την έπαυλη Μερκάτη	286
Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΙΝΕΙΤΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΑΚΤΗ.....	288
Λιπάσματα Δραπετσώνας.....	290
ΑΓΕΤ «Ηρακλής»	296
Λατομεία Σελεπίτσαρι	297
Μύλοι Αγίου Γεωργίου.....	299
Εγκαταστάσεις πετρελαιοειδών στη Δραπετσώνα και στο Πέραμα	300
Ναυπηγοεπισκευαστική Ζώνη Περάματος	302

5 | Η ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΠΛΗΜΜΥΡΑ ΚΑΙ Ο ΔΙΠΛΑΣΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΗΝΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΥΡΠΟΛΗΣΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ	311
Η ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΙΚΟΝΑ.....	313
ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΙ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΙ.....	317
Η πρώτη γενιά προσφυγικών οικισμών.....	321
Τα «Γερμανικά», ένα μοντερνιστικό πείραμα σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης.....	322
Οργανωμένοι οικισμοί και αυτοφυείς παραγκουπόλεις.....	325
Κοκκινιά	327
Δραπετσώνα	333
Κερατσίνι	337
Η δεύτερη γενιά των προσφυγικών οικισμών, πολυκατοικίες και μία κηπούπολη	341
Τουρκολίμανο.....	344
Η κηπούπολη της Νέας Καλλίπολης.....	345
Αγία Σωτήρα Παλαιάς Κοκκινιάς	346
Οι πολυκατοικίες της Νέας Καππαδοκίας στη Δραπετσώνα	347

Οι πολυκατοικίες της Νέας Κοκκινιάς.....	348
Οι πολυκατοικίες των Αγίων Αναργύρων στην Παλαιά Κοκκινιά.....	349
Κορυδαλλός.....	349
Άγιος Ιωάννης Ρέντης	351
Ικόνιο και Πέραμα.....	353
Ένα σπάνιο δείγμα – ο βιομηχανικός οικισμός των Λιπασμάτων Δραπετσώνας	355
Προσφυγική εγκατάσταση και βιομηχανία	360
Τα ταπητουργεία των προσφύγων	361
ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΑΛΛΕΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΩΝ ΣΤΗ ΣΥΜΠΑΓΗ ΠΟΛΗ	363
Το Τεχνικό Πρόγραμμα της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου.....	364
Έργα οδοποιίας, αποχέτευσης και αντιπλημμυρικά.....	366
Από τις νέες αγορές ως τα θερμά λουτρά του λιμένα Ηρακλέους.....	367
Οι τόποι των νεκρών	370

6 | ΕΝΑΔΙΑΡΚΕΣ ΕΝΟΧΛΗΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ: ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΚΑΙ ΕΞΑΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ	373
Το ανέγγιχτο αρχαίο τοπίο	375
Η πρώτη πειραϊκή αρχαιολογία.....	378
Οι οχυρώσεις.....	380
Ένα περίεργο μνημείο – ο «Τάφος Θεμιστοκλέους»	383
Οι ναύσταθμοι	384
Σκευοθήκη του Φίλωνος	386
ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΚΑΝΘΑΡΟ, ΤΗ ΖΕΑ ΚΑΙ ΤΗ ΦΡΕΑΤΤΥΔΑ.....	387
Ιπποδάμειος Αγορά	388
Εμπόριον	389
Διονυσιακό και Μακεδονικό Θέατρο.....	390
ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΜΟΥΝΙΧΙΑΣ.....	391
Ιερό Μουνιχίας Αρτέμιδος	391
Οι σπηλιές της Καστέλλας – Το Σηράγγιον και η Σπηλιά της Αρετούσας	392
Η ΙΠΠΟΔΑΜΕΙΑ ΠΟΛΗ.....	392

Ιερό των Διονυσιαστών	394
Οικοδομικά τετράγωνα, οικίες και δεξαμενές στην ανασκαφή του Δικαστικού Μεγάρου και της Ραλλείου στην Τερψιθέα.....	394
Το υδραγωγείο και τα πηγάδια.....	395
Τα λατομεία.....	396
Τα νεκροταφεία	396
Το Αρχαιολογικό Μουσείο.....	397

7 | Ο ΠΕΙΡΑΙΑΣ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί	400
Λίγο πριν από τη φυγή των Γερμανών. Μπλόκο της Κοκκινιάς και Μάχη της Ηλεκτρικής.....	407
Ο πειραιϊκός Δεκέμβρης του '44.....	408

8 | Η ΑΝΑΚΑΜΨΗ ΤΗΣ ΤΡΑΥΜΑΤΙΣΜΕΝΗΣ ΠΟΛΗΣ

Η ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΛΙΜΑΝΙΟΥ.....	413
Η μεταπολεμική μορφή του λιμανιού	415
Το Γενικών Προγραμματικών Σχέδιον του Μείζονος Λιμένος Πειραιώς	417
ΤΑ ΤΕΧΝΙΚΑ ΛΙΜΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ	419
Η ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ	422
Εντάξεις και πολεοδομήσεις	425
Πέραμα, η τελευταία ακραία συνοικία.....	427
ΟΙ ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΑΡΟΧΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΣΤΕΓΑΣΗΣ.....	429
Η ΕΚΡΗΚΤΙΚΗ ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ	432
Η αύξηση των υψών των οικοδομών	435
ΟΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ.....	440
Δραπετσώνα	441
Κοκκινιά και Κορυδαλλός	443
Νεάπολη και Άνω Κορυδαλλός.....	447
Οι λόφοι.....	448
Κερατσίνι	449
Ιδιωτικά σχολεία και κλινικές	450

Ταβέρνες και καφεενία	453
Κινηματογράφοι παντού	456
Ένα πρώιμο σχέδιο της κτηματαγοράς στην οδό Θηβών	459
ΟΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ ΔΙΠΛΑ ΣΕ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ, ΑΚΤΕΣ ΚΑΙ ΧΩΡΑΦΙΑ.....	460
Ο παλιός βιομηχανικός πυρήνας του Αγίου Διονυσίου	461
Οδός Πειραιώς, Τροchioδρόμων και Αλιπέδου	463
Νέο Φάληρο	465
Οδός Θηβών	466
Ελαιώνας και Άγιος Ιωάννης Ρέντης.....	467
Καμίνια, Παλαιά και Νέα Κοκκινιά.....	468
Δυτική ακτή.....	469
Ανάσταση, Δραπετσώνα και Ταμπούρια	475
Τα λατομεία στους λόφους.....	476
Η βιομηχανική ρύπανση	477

9 | ΤΟΠΙΑ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΥ ΥΠΟ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

Η «Μάχη της Παράγκας».....	480
Η νέα Δραπετσώνα	482
Οι φορτισμένες ιδεολογικά αλλαγές στον Πειραιά.....	484
Η καταστροφή των νεοκλασικών κτιρίων.....	485
Το τέλος των παλιών αγορών τροφίμων	487
Νέες φυλακές στη μέση μιας συνοικίας της ανοικοδόμησης.....	489
Το Πασαλιμάνι πριν από τα έργα του ΕΟΤ.....	490
Μαρίνα Ζέας, ο νέος λιμένας σκαφών αναψυχής και τα δύο μουσεία	491
Η αλλαγή του ναυτιλιακού μετώπου. Από την Αγορά ως τον Άγιο Νικόλαο	494
Ένας ουρανοξύστης στην καρδιά του λιμανιού	495
Ο Σταθμός Επιβατών του ΟΛΠ.....	496
Η επώνυμη δόμηση της ακτής Μιαούλη.....	498
Η Ράλλειος και το νέο Δημαρχιακό Μέγαρο.....	499
Το νέο Δικαστικό Μέγαρο που δεν έγινε	500
Τα έργα του Προφήτη Ηλία – «Σκυλίτσειον» θέατρο και τουριστικό περίπτερο «Bowling Center».....	501

Το Πνευματικό Κέντρο Αλέξανδρου Ζαχαρίου	502
Το τουριστικό Τουρκολίμανο	503
Ο δραματικός μετασχηματισμός του Φαληρικού Όρμου.....	504
Η επιχωμάτωση της θάλασσας.....	505
Το Στάδιο «Γ. Καραϊσκάκης» και ένα στάδιο που δεν κατασκευάστηκε στον Ρέντη	507
Τα έργα εκσυγχρονισμού του δημάρχου της δικτατορίας.....	509
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	
Ο Πειραιάς στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα	510
ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	
Ένα σχόλιο για την πειραϊκή ιστοριογραφία σε πρώτο πρόσωπο	516
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	522
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	524
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	578
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	590